

על חינוך ילדים של אישים במקרא

מבוא

רבות נכתב על חינוך הבנים, על מקומו של המחנך ומקומו של המתחנך, על ציפיות, הערכות ואכזבות. פעמים שאנו המחנכים, אם כהורים ואם כמורים מתכננים מהלכים חינוכיים שונים, מתוך כוונה להגיע לתוצרים מוגדרים ומסוימים והנה לפתע אנו נוחלים תוצאות שונות ממה שתכננו ומוצאים את עצמנו מול מציאויות אחרות לחלוטין.

במאמר זה ננסה לבחון מספר מקרים מתוך מקורות התנ"ך בהם הבנים של אישים דגולים לא היו התעתיק המדויק של האבות ואף לא התוצאות שהיינו מייחלים כאבות. כל אחד מהבנים שנסקור להלן אחז בדרכו שלו, ללא כל קשר לדמותו הגדולה המעצבת והמחנכת של הוריו. עד כמה אנו המחנכים אחראים לתוצאות הסופיות? באיזו מידה אנו "אשמים" ובאיזו מידה אנו צריכים לתת את הדין או להשלים עם התוצאות מתוך הכרה כי יש דברים שהם נשגבים מאתנו ולדעת לקבל אותם באהבה?

הבה נסקור תחילה את הילדים - הדמויות והוריהם ואולי בשולי הממצאים ניישב את השאלות.

א. דוד המלך ושניים מילדיו

עיון בספר מלכים א' פרק א' פסוק ה' פורס לפנינו סיפור קשה הבא לסכם את מפעלו הנפלא של דוד מלך ישראל נעים זמירות ישראל. דוד המלך שהצטיין בעבר עשיר ועתיר הצלחות ניצב בערוב ימיו באפיסת כוחות ובחולשה גופנית המשמשת בסיס טוב למאבק יורשים. "ואדוניה בן חגית מתנשא לאמר אני אמלך ויעש לו רכב פרשים וחמישים איש רצים לפניו. ולא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית וגם הוא טוב תואר מאוד ואותו ילדה אחרי אבשלום". אדוניה שהשכיל להבין את מצבו של אבא, עושה מעשה ומכתיר עצמו כמלך. מגייס לצידו רכב פרשים ורצים והדבר דיו כדי להכריז על כך. אם נדייק מלשון הכתוב נראה שההחלטה בדבר ההכתרה העצמית למלך החלה במילת "מתנשא לאמר אני אמלך". מה היא ההתנשאות? מה הביא להתנשאות זו?

אדוניה זכה ליחס מיוחד, יחס שאין בו כל הערה והתערבות במעשיו "ולא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית". ערובה היא בידו כי כל אשר יעשה יהיה כשר, כי אבא לא יפסול כל מהלך שלו, כשם שלא עשה זאת בעבר, "לאמר לו מדוע ככה...". הבן אינו חושש ואינו בוחל בשום מהלך גם אם הדבר יהיה למורת רוחו של אביו. ועוד מוסיף הכתוב הערות המבססות רצון זה והוא עובדת היותו עלם חמודות יפה תואר: "וגם הוא טוב תאר מאוד ואותו ילדה אחרי אבשלום" (שם ו').

הכתוב פרש לפנינו את העובדות אודות אדוניה באופן הדרגתי, יוצא כי במקום הראשון עומדת העובדה כי נער זה גדל באווירה מפנקת אווירה שכל מה שביקש, קיבל ועל כך היטיב הרלב"ג לתאר בפירושו: "ולא עצבו אביו מימיו - הנה מפני זה חשב אדניה לב דוד להמליכו אחריו כי לא גנה אותו על דבר ממעשיו והוא היה גם כן יפה תואר מאוד ובעבור יופיו חשב שהוא ראוי למלך..." (שם פס' ו) האב אינו מגנה את מעשי הבן ועוד מוסיף לבאר כי אדוניה, שהכיר בנתוניו ובמעלותיו כיפה תואר¹ וכן בשל העובדה כי הבנים הפוטנציאלים למלוכה כמו אמנון דניאל ואבשלום הגדולים ממנו כבר מתו, חשב כי לו משפט המלוכה.

אף הרד"ק מתאר בהרחבה את היחס לו זכה אדוניה וכנראה שימש כבסיס טוב למרידה: "כי לא הכעיסו כשהיה עושה שום דבר רע ולא היה מכלימו ומיסרו לאמר מדוע ככה עשית, לפיכך יצא לדרך רעה ולמרוד באביו, כי יודע היה אדוניה כי דוד אמר להמליך שלמה אע"פ שלא הודיע דוד המלוכה עדיין חשב, אבי אוהב אותי ולא גער בי מימי, אכנס בדבר המלוכה בימיו ואם ירע לו ידעתי שאני אמלוד".

גם רש"י בפירושו למקום אינו חוסך בדבריו ואינו מסתפק בביאור העניין: "ולא עצבו - לא הכעיקו, לימדך שהמונע תוכחה מננו מניאו לידי מיתה". הרד"ק הביע דעתו בלשון עדינה וביקר את ההתנהגות המלך במילים: "לפיכך יצא לתרבות רעה" ואילו רש"י העדיף לדבר על התוצאה מרחיקת הלכת "מניאו לידי מיתה". **אין האשם בבן! האשם, כפי שמשמע מדברי רש"י, הוא במחנך.** המחנך גזר דין מוות.

רש"י הבין יפה את הקשר בין התנהגותו העכשווית של הבן לאווירה בה גדל והתחנך. גם רש"י וגם הרד"ק אינם עוד פרשנים, הם יותר מבקרים את דרכו החינוכית של דוד המלך כלפי בנו אדוניה. לדעתם, קיים קשר ישיר בין הדרך החינוכית לבין התוצאה לה זכה דוד המלך.

1. ראה שמואל ב' פרק י"ד פסוק כה: "וכאבשלום לא היה איש יפה בכל ישראל להלל מאוד..." ואכן הדבר שימש כמניע להכתרה עצמית.

יתרה מזו, התנהגות אבשלום, האח הבוגר, עמדה לנגד עיניו של אדוניה וסיפור זה תרם למהלך המרידה. למרות התנהגותו החמורה של אבשלום וכל ניסיונותיו, מזהיר² דוד את יואב ואת אבישי ואת איתי "לאמר לאט לי לנער אבשלום וכל העם שמעו..." (שמואל ב' י"ח, ה). התנהגותו גסת הרוח של אבשלום לא מנעה מדוד לזעוק זעקה קשה ומרה על מות הבן הסורר.

"וירגו המלך ויעל על עליית השער ויבך, וכה אמר בלכתו: בני אבשלום, בני אבשלום, מי יתן מותי אני תחתיך אבשלום בני בני" (שם י"ט, א) אין ספק כי תגובה שכזו היה בכוחה לתרום ולעודד את אדוניה שהיה נחוש ומתנשא לשאת במשרה היעודה. בל נשכח כי לאדוניה היה יתרון נוסף על אבשלום אחיו והוא שאביו לא גער בו מימיו.

קשה שלא לראות כי מי שהיה גדול מנהיגי ישראל, כדוד המלך, לא נהג נכון כלפי בני ביתו.

אדוניה שהורגל כי אין מעירים לו מטוב ועד רע, וכנראה זוכה לקבל כל מבוקשו, אינו מסתפק בתהליך המלכה עצמי הנוחל תבוסה, ומנסה שוב את כוחו בדרך עקיפה. הוא מודה ומקבל את המלכתו של שלמה אך מוסיף הערה: "מה' הייתה לו" (שם, טו). לו הדבר היה תלוי ברצון אבא ודאי היה עושה רצוני ולא מאכזב אותי.

למרות הודאה זו הוא מנסה שנית כוחו והפעם אצל בת שבע, אם שלמה: "ועתה שאלה אחת אנכי שואל מאתך אל תשיבי את פני" (מלכים א' ב', יג). אדוניה שידע כי יקבל את כל מבוקשו ציפה להתנהגות דומה גם מצד המלכה. הוא מקדים אמירה זו, עוד בטרם הביע את משאלתו. ואכן בת שבע שלא הבינה את הקשר בין בקשת אבישג לאישה לבין השגת המלוכה בדרך עקיפה, מצטטת את דבריו בפני שלמה: "ותאמר שאלה אחת קטנה אנכי שואלת מאתך אל תשב את פני ויאמר לה המלך שאלי אימי כי לא אשיב את פניך ותאמר יותן את אבישג השונמית לאדניה אחיך לאישה" (שם, טז). אם אין אדניה זוכה לקבל את המלוכה, אז לפחות תינתן לו בקשה צנועה הזו. אולם שלמה שהבין משמעות בקשה זו, אינו ממלא את מבוקשו של האח אשר רגיל היה לקבל הכול, אולי היה אדוניה נוהג אחרת לו היה זוכה ליחס אחר. יחס שיש בו כדי להעמידו על טעויותיו ולהוכיחו בעת הצורך, שהרי לא בכדי הוסיף הכתוב הערה "ולא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה".

2. גם כאן הרד"ק מסביר את בקשת דוד: "לא תבאו בכעס ובדגו להכותו שהיה ראוי שמו לו בעבורי...".

האומנם כשל דוד המלך בדרכו החינוכית:

יתכן כי גישה חינוכית זו הייתה מנת חלקו של דוד המלך, שהיה³ דחוי ע"י בני ביתו כפי שהדבר בא לידי ביטוי בתהילים כ"ז, י: "כי אבי ואמי עזבוני וה' יאספני". דוד הורחק מביתו וגדל כרועה צאן כשבני ביתו מנסים להתכחש ולהכחיש את הקשר אליו: "מוזר הייתי לאחי". על-פי המדרש, לידתו של דוד לא הייתה צפויה ולכן הורחק מאחיו מאחורי הצאן עד כדי כך שניסיון ההכתרה של שמואל נראה כניסיון להראות לכל את הפסול שפקד את המשפחה (ראה יש"י חסידה, שם).

אולי דוד, מלך ישראל, ביקש לתקן את עברו האישי דרך הבנים. תעוזתו של אבשלום למרוד באביו ולפגוע קשות באביו יתכן והיא תוצאה של העדר אמירה שהתבקשה במקומות מסוימים. וכך גם היחס אל אדוניה בן חגית שהתנשא וביקש לעצמו את המלוכה.

פעמים רבות אנו ההורים והמחנכים "מהלכים על חבל דק" ומתלבטים כיצד לנהוג עם ילדינו ותלמידינו. האם להתעלם, לא להעיר, לקבל הכול בהבנה ובאהבה, ובכך לחיות חיים עכשוויים שקטים וטובים, או להתערב ולהציב גבולות גם אם הדבר פעמים מפר את האיזון והשלווה. נראה כי יש לאמץ בחום את השיטה האומרת "חוסך שבטו שונא בנו" אנו חייבים להציב את הקווים האדומים להעיר ולהביע עמדות אך עם זאת לשמור על מרחב נכון ולתת למתחנך את היכולת להביא לידי ביטוי את ח"אניו שלו.

ראוי עוד להעיר כי גזירה ריחפה על ראשו של דוד המלך "הנני מקים עליך רעה". אולי בשל כך הבין דוד המלך כי אל לו להלחם בתופעות חריגות ומשונות, התנהגויות שיתכן כי ראה בהם ביטוי לרצון ה' להענישו כתוצאה ממעשה בת שבע. ונראה שדוד עצמו אמר זאת במפורש כתגובה לקללותיו הארסיות של שמעי בן גרא, בשעה שהוא נסוג מאבשלום בנו: "...הנה בני אשר יצא ממעי מבקש את נפשי ואף כי עתה בן הימיני... הגיחו לו ויקלל כי אמר לו ה', אולי יראה ה' בעוני והשיב לי ה' טובה תחת קללתו היום הזה".

3. הרב א' כיטוב ספר התודעה, עמ' שכ"ב-שכ"ג כותב: "הלך ישי ופרש מאשתו וביקש לקחת את שפחתו תמורתה משום שלא רצה להחטיאה בגין עברו ומוצאו המואבי. נהגה השפחה עמו כמו שנהגה רחל ללאה וישי ידע את אשתו שוב כאילו זאת הייתה שפחת אשתו. כעבור שלושה חודשים ראו בניו כי הרתה וביקשו להרגה, השיב להם ישי שלא הבין את פשר ההריון ואמר: הניחו לה שתלד ולא תוציא לעז עליכם ויהיה הולד מאוס ועבד לכם. אותו בן שונלד, זה דוד שהיה אומר בתהילים ס"ט: "מוזר הייתי לאחי", שחשבו שאני ממזר. יש"י חסידה, אישים בתנ"ך, עמ' ק"ג: "יצא דוד אדום מבין אחיו. ביקשו בניה להורגה ואת בנה דוד כיון שראו שהוא אדום. אמר להם ישי הניחו לה ויהיה לנו משועבד ורועה צאן. כשבא שמואל להכתירו למלך הפכו טיפות השמן על ראשו כאבנים טובות. עמדו ישי ובניו סרטט ובאימה כי אמרו: בא לבזותנו ולהודיע לישראל שיש לנו בן פסול."

היטיב להביע זאת הרלב"ג בפירושו: "לאט לי לנער אבשלום, ר"ל הסתיר בעבורי לזה הנער שתמלט אותו אם יבא לידך והנה עשה דוד זה לפי מה שאחשוב כי הוא חשב שעוונו בבת שבע סבב את כל זה וכאילו היה אבשלום בזה הפועל כלי להביא גזירת השי"ת על דוד במה שאמר לו "הנני מקים עליך רעה מביתך" ולזה ראה שאין לאבשלום פשע על זה והשתדל מפני זה בהצלתו" (לשמואל ב', יח).

אנו כחורים ומחנכים חייבים לראות את המציאות ולנהוג בדרך החינוכית הנכונה והראויה גם אם פעמים המחיר קשה וגם אם בסופו של דבר לא נגיע למטרה אותה הצבנו לעצמנו.

ב. יצחק ובנו עשו

בסיפור יצחק אבינו בבראשית כ"ז, נאמר: "ויהי כי זקן יצחק ותכהינה עניו מראות ויקרא את עשיו בנו הגדול ויאמר אליו, בני, ויאמר הנני". מדוע ציין הכתוב עובדת היות יצחק עיוור הרי עובדה זו לא צויינה אצל האבות אחרים שהיו זקנים ממנו?

כדי להסביר תופעה זו משווה ספורנו בפירושו את עלי ליצחק. הוא מדגיש, כי כהיית עניו של יצחק, "כמו שקרה לעלי שלא מיחה בבניו כאומרו ולא כהה בס ונאמר בו ועניו קמו ולא יוכל לראות ולא קרה זה לאברהם ויעקב שהיו יותר זקנים ממה שהיה יצחק אז וממה שהיה עלי". יוצא כי לפי דבריו כהיית העיניים נבעה משאלה חינוכית, העדר התייחסות חינוכית נאותה.

רשב"ם בפירושו על המקום רואה זאת אחרת: "מן הזקנה כמו שמצינו בספר שמואל ועניו כהו". רשב"ם התעלם מהעובדה שזקנים אחרים לא לקו בעיוורון. הוא רואה בעובדה זו תופעה טבעית, גם שמואל וגם יצחק לקו בתופעה דומה. ספורנו רואה ביצחק ובשמואל מקרה דומה ובשניהם רואה את העיוורון לא כתופעה טבעית אלא כעונש על שלא מיחו בבניהם. הוא אינו נוהג כפרשן במקרה שלנו אלא יותר כמבקר התנהגות האבות. לדעתו, כהיית העיניים היא עונש ליצחק על שהניח לעשיו. ידע את מגרעותיו ובכל זאת לא מיחה. עשיו הופך להיות הכוח ההרסני והמאיים על יעקב איש תם יושב אוהלים הוא מחפש הזדמנות לחסל את אחיו "יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי" (בראשית כ"ז, מא).

עשיו רוצה לממש את הברכה שקיבל מאביו "על חרבך תחייה" (כ"ז, מ) ולחסל את יעקב המהווה מכשול בדרכו. הוא נוהג בכפיות טובה, עושה מעשה דווקאי ואינו חס על אביו למרות שנהג עמו בהבנה ולא מיחה בידו: "וירא עשיו

כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו וילך עשיו אל ישמעאל ויקח את מחלת בת ישמעאל בן אברהם אחות נביות על נשיו לאישה", שלא כיעקב הממלא רצון אביו ומרצה את הוריו "וישמע יעקב אל אביו ואל אימו וילך פדנה ארם". עשיו יודע כי הדבר למורת רוחו של אביו ובכל זאת עושה מעשה למרות שהכתוב מוסיף ומציין כי, מחלת נכדתו של אברהם ובכך מנסה לנטרל מעט את העובדה כי הייתה למורת רוח אבא.

יתכן כי דרכו החינוכית של יצחק, שאינה עולה בקנה אחד עם פירושו של ספורנו נבעה מראייה שונה של המציאות⁴. לשיטתו, שני הבנים מייצגים כוחות שונים, יסודות שונים. עשיו מייצג את הכוח החומרי ואילו יעקב את הכוח הרוחני. יצחק ידע כי אומה זקוקה לשני כיוונים למרות שידע כי "רב יעבוד צעיר", אך נטה להאמין כי בשני הכוחות יש את היכולת לבנות אומה תוך השלמה הדדית. הוא ידע וקיווה בדרכו החינוכית כי יש להעלות את מלאכת הצייד האכזרית ולעשותה כלי שרת למטרה אנושית נעלה וזו הסיבה שמבקש יצחק את עשיו לאסוף את כוחותיו ואת מידותיו האכזריות ולהכין מטעמים לאבא. יש כאן ניסיון לנווט את אומנות האכזריות לשם חסד. רבקה לעומתו הובילה את מהלך הברכות כששני הילדים הם בניה באופן שווה. רבקה היא "אם יעקב ועשיו". רבקה, למרות כל המהלך של עשיו חוששת "למה אשכל גם שניכם ביום אחד". היא ילדה את שניהם ביום אחד ואינה רוצה לאבד אותם ביום אחד, שהרי אם אחד ירצח השני יירצח. היא אינה מספרת ליצחק את המניעים האמיתיים בשילוחה את יעקב לבית הוריה ולכן עושה זאת תוך כדי נימוק טבעי ומוצדק.

יש להניח כי יצחק האמין אמונה שלמה כי הכוחות של עשיו הכרחיים לקיום העולם ולכן לא מיחה אלא התנהל עמו כפי שהתנהל.

ג. עלי הכהן ובניו

בניגוד לשני המקרים המתוארים לעיל, נעיין במקור נוסף בו הדברים צוינו מפורשות: "ויאמר ה' אל שמואל הנה אנוכי עושה דבר בישראל אשר כל שומע תצילנה שתי אוזניו. ביום ההוא אקים אל עלי את כל אשר דיברתי אל ביתו התל וכלה והגדתי לו כי שופט אני את ביתו עד עולם בעוון אשר ידע כי מקללים להם בניו ולא כיהה במ ולכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עוון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם" (שמואל א' ג', יא).

4. ראה פירושו של הרב הירש על המקום.

הכתוב מעיד על בני עלי כי נהגו בגסות ובעזות מצח בכל הקשור למעמדם כבני כוהנים: "ובני עלי בני בליעל לא ידעו את ה'...ותהי חטאת הנערים גדולה מאוד את פני ה' כי נאצו האנשים את מנחת ה'" (שם ב', יז).

נראה כי עלי טרח⁵ רבות בהדגשת קדושת המשכן, יחודו ומקומו בעם ישראל, עד כדי פגיעה בבניו שתפקידם היה לשרת בקודש. הבנים הכירו בייחודיות הזו והדבר גרם להתנשאות וגאווה מצדם, ובעקבות כך הרבו במעלליהם, מעללים שגרמו לנתק בין העם למשכן.

בשתי הדוגמאות הראשונות ניסינו להבין את ההתנהגויות מתוך הכתובים ובין השורות, כאן הכתוב מעיד כי הבנים לא נהגו כשורה ועלי נענש על שלא מיחה בפניהם. הכתוב מעיד מפורשות כי בניו קללו את ה': "בעזון כי ידע כי מקללים להם בניו..." (שם ג', יא). ננסה לבחון מה היא הקללה אותה מציין הכתוב.

הרד"ק בפירושו למקום כותב: "...והקללה עניין ביזיון כמו שאמר עליהם ובוזי יקלו. ולא כהה בס - לא עצרם ולא מנעם אע"פ שאמר אל בניו כי לא טובה השמועה, זה היה לעת זקנותו, שלא היו יראים ממנו ומתחילת עשייתם הרעה היה לו למונעם ולהריב עמהם בחזקה ולא עשה כן".

בני עלי ביזו את ה' ועל עלי היה למחות בידם ולא להניח להם לנהוג כך. גם כאן הרד"ק אינו מסתפק בביאור המילולי או הענייני אלא מבקר את התנהגות עלי. על עלי היה להעיר⁶ ולהאיר עינם של בניו ולא לוותר על תפקידו החינוכי. מעניין, כי חנה ואלקנה לא סמכו על דרכם החינוכית ולא על דרכי הייחודית של אלקנה שנהג כל שנה לעלות לרגל, והפקידו את בנם להתחנך בידי מי שנכשל בחינוך בניו⁷. ניסח זאת המלבי"ם בפירושו, עיין שם. יתכן כי אלקנה נהג כפי שנהג כיוון שראה בעלי מורה ומנהיג רוחני של דור, שעומד לסיים את תפקידו ושמואל מי שעתיד לרשת הנהגה זו עליו להיפגש ולהתחנך אצל המנהיג היוצא. כנראה הדגש היה על הנהגה ומנהיגות ולא על חינוך ליראת שמים. תפקיד המחנך כל כך חשוב ונכבד שראתה התורה חובה "להודיע" לבנים ולבני בנים. "והודעתם לבניך ולבני בניך" (שמות י"ט, ד).

5. ראה ספרו של הרב אברהם רמר, "איש כלבבו", עמ' 24.

6. האם קיימת בכלל מצוות חינוך הבנים או שמא זוהי אינטואיציה הורית מולדת? ראה הרב אלישע אבינר "לב בנים", עמ' 13. רבי שמחה מדווינסק, "משך חכמה", מצא חובת חינוך הבנים בפסוק "כי ידעתיו למען אשר יצווה בניו ואת ביתו אחריי ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט". אברהם נצטווה לחנך בניו לצדקה ולמשפט וזהו יעודו של החינוך היהודי לדורותיו ומשימה זו הוטלה על אברהם ועל עם ישראל דור אחר דור.

7. ראה "איש כלבבו" עמ' 39.

היטיב הרמב"ן להסביר זאת:

"ציוה במצוות עשה שנודיע בו לכל זרענו מדור לדור כל מה שהיה שם בראיה ובשמיעה... והם לא יסתפקו כלל בעדותנו שנעיד להם אבל יאמינו בודאי שראינו כולנו בעינינו וכל מה שסיפרנו להם".

החובה המתוארת כאן אומנם אינה הוראה העוסקת בקיום מצוות אבל עוסקת באמונת ישראל לאמונה בתורה ומקורה האלוקי עוד בטרם יחלו לקיים מצוות.

לשיטתו של הרד"ק, היה עלי צריך לעמול מאוד בחינוך הבנים בזמן שהיה מקום לחנך ולהפנים את דרכו ולא לחכות לשלב בו יחשבו כבוגרים וממילא אין מקום להערותיו. אומנם עלי העיר לבניו: "כי לא טובה השמועה ...". אולם זה כנראה היה מאוחר מדי.

חובת חינוך הבנים מתחילה עוד בצעירותם גם אם אינם מבינים.

אנו מצווים אחת לשבע שנים במוצאי שנת שמיטה להקהיל אנשים נשים וטף: "למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' אלוהיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת" (דברים ל"א, יב-יג). מוסיפה התורה תוספת מיוחדת לבנים: "ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה את ה' אלוהיכם..." רמב"ן על המקום מעיר: "אין הטף הזה יונקי שדים אבל הם קטני השנים הקרובים להתחנך וזה טעם "ולמדו ליראה" - בעתיד. מטרת ההקהל ללמוד ליראה את ה' ההשפעה על הגדולים היא השפעה מיידית, מה שאין כן לגבי הקטנים: "ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה את ה' אלוהיכם". בקטנותם שומעים את הדברים ולומדים ליראה לקראת העתיד. הבן שומע, שואל ומפנים. אומנם קטנים פטורים מקיום מצוות מן התורה ואינם חייבים אבל ר' שמחה הכהן מדוינסק⁸ חידש חידוש והשווה בין אומות העולם, החייבים בשבע מצוות בני נח וגם לקטנים משהגיעו לכלל הבנה⁹ שכלית. אם כן, לא יתכן שדין בני נח יהיה שונה מדין בני ישראל. יוצא שילד יהודי חייב במצוות, לפחות מצוות בני נח מרגע שמבחין בין טוב לרע.

השאלה המטרידה בחינוך הבנים, בין אם מדובר בבנים ביולוגים בין אם מדובר בתלמידים היא שאין נוסחה מדוייקת ולא תמיד ההשקעה היא הערובה להצלחה או לכישלון. אנו משקיעים את המירב ואף אם הדבר לא צולח בידינו, שלא נדבר על גזירה שנגזרה, כמו שמצינו אצל דוד המלך.

8. ראה "אור שמח" איסור"ב ג', ב.

9. ראה דיון אחרונים ב"מנחת חינוך".

ד. חזקיהו המלך ומנשה בנו

חזקיהו המלך מנע עצמו מלשאת אשה וללדת ילדים, כי ידע כי עתיד לצאת ממנו בן אשר יעבוד עבודה זרה. למרות זאת נשא אשה וילד את מנשה. קשה להניח כי הידיעה מנעה מחזקיהו המלך את הניסיון לחנך את הבן מנשה ולהעניק לו את החינוך האמוני הטוב ביותר. ועל אף כל ניסיונותיו אנו מוצאים תיאורים רבים וקשים אודות הבן מנשה שגדל באווירה תורנית מחנכת "ויעש הרע בעיני ה' כתועבות הגויים..." (דברי הימים ב' ל"ג, ב). "...הרבה לעשות הרע בעיני ה' להכעיס" (מלכים ב' כ"א, ו).

ועוד "יען אשר עשה מנשה מלך יהודה התעבות האלה הרע מכל אשר עשו האמורי אשר לפניו ויחטא גם את יהודה בגילוליו" (שם, י"א).

אוסף תיאורים אלו רק מחזק את העובדה כי דרכו החינוכית של המלך חזקיהו לא צלחה, למרות שמצינו כי אביו הרבה לעסוק בתורה והכול נהנו מתלמודו, כפי שמובא בילקוט שמעוני סימן רמ"ו:

"בן שתים עשרה שנה פנשה בכלכו וחמישים וחמש שנה עלך בירושלים ויעש הרע בעיני ה' וכתוב ואלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיהו עלך יהודה.

וכי תעלה על דעתך שחזקיהו עלך יהודה לכל העולם לפד תורה ולפנשה בנך לא לפד? אלא ככל טורח שטרח בו וכל עפל שעפל בו לא החזירו לפוטב אלא ייסורין. ובשעה שהיה פתיסר קרא לכל האלוהויות ולא הועילו לו אפר זכור אני שהיה אני פקרא הפסוק הזה" בצר לך ופצאון כל הדברים האלה ושבת עד ה' אלוהיך הרי אני קורא אותנו אם יענני פוטב ואם לאו כל אפיא שזוין..."

על פי המסופר, ברור לנו כי המלך עשה הכול למען חינוך בנו להכרת בוראו ולהכרה בתורת משה למרות הגזירה שנגזרה עליו, אך הדבר לא הועיל. אנו רואים כי ברגעים קשים ומלאי ייסורים חזר בן המלך לגירסא דינקותא וקרא את הפסוק שיש לקרוא בעת צרה כפי שלמדו אביו. דווקא הייסורים הם אלו אשר הצליחו להביא את הבן לדרך בה ביקש האב לחנכו ולא הצליח. ההשקעה איפוא לא הייתה לריק. למלך מנשה, שעשה הרע מאוד והרבה להחטיא את האחרים, היה לאן לחזור ובזכות זו זכה לעולם הבא.

אנו המחנכים, חייבים ללמוד ממעשי אבות ולהבין כי החבל עליו אנו מהלכים דק מאוד. חָבֵל שבו מצטלבים ההשתדלויות החינוכיות שלנו, נוסחאות שהצבנו לעצמנו ורצונו של בורא עולם. פעמים אנו משקיעים את מיטב כוחותינו, וחלילה, לא מצליחים להגיע למטרות שהצבנו ושאפנו להגיע, ופעמים אף ההיפך ממה

שחשבנו. למרות זאת אל תיפול רוחנו. אנו חייבים לעשות את המוטל עלינו כמחנכים המובילים לדרך ה'. אנו צריכים לאמץ את דברי הרב קוק האומר כי תפקיד החינוך הוא למצוא את הדרך לטרקלין מלכו של עולם. כשהתורה ציוותה איתנו לבחור בדרך החיים לא אמרה "בחיים" כי אם "בדרך", בתוכן הפנימי של החיים שהוא מלכות שמים ויראת שמים. נשתדל להיות נאמנים למטרה החינוכית שהצבנו ונרבה בתפילה כי לא תיפול תקלה על ידנו ונהיה שליחים נאמנים לשליחותנו.